

*В. І. Андрияш,
кандидат політичних наук, доцент, докторант кафедри державної служби,
Інститут державного управління, Чорноморський державний університет
імені Петра Могили, м. Миколаїв*

СУЧАСНІ НАЦІОНАЛЬНІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

*V. I. Andriyash,
PhD in Political Science, Associate Professor, postdoctoral student at the Department of civil service at the Institute of
Public Administration at the Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv*

THE MODERN NATION-STATE UNDER THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION PROCESSES

У статті розглядаються особливості існування та діяльності сучасних національних держав в умовах глобалізаційних процесів.

The article deals with the existence and characteristics of modern nation states in globalization processes.

*Ключові слова: національна держава, глобалізація, глобалізаційні процеси, державна діяльність.
Key words: national state, globalization, globalization, government activities.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізаційні процеси проникають у внутрішньо-державну сферу через економічні, інформаційні, міжнародно-правові та інші канали. Держава вимушена брати на себе не властиві їй раніше функції (інформаційна безпека, інноваційна діяльність), а також модернізувати попередні, притаманні їй, функції. Так, сьогодні держава стає глобальним підприємцем: створюються державні банки, страхові компанії, оптові торгові корпорації. Держава активно приймає участь в організації зовнішньоторгових зв'язків, регулюванні валютних курсів тощо. Ситуація, що склалася, радикально трансформує трактування статусу національних держав. По-перше, через активізацію глобальних та регіональних рухів самих національних держав дедалі більшає. По-друге, вони втрачають свою, колись повну, владу над економікою, політикою й культурою своїх народів і, відповідно, право представляти їх на міжнародній арені.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є спроба проаналізувати вплив глобалізаційних процесів на особливості державної діяльності сучасних держав.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми взаємодії глобальних процесів, наднаціональних структур та сучасних національних держав перебувають у центрі уваги багатьох сучасних українсь-

ких та зарубіжних науковців, представників різних соціально-гуманітарних наук, таких як В. Баштанник [1], Р. Войтович [3], Р. Даль [5], М. Микієвич [8] та ін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Під впливом глобалізації відбувається зміна характеру і змісту державної діяльності. Держави все більше займаються глобальними проблемами — злочинність, зміна клімату, наступи пустель, епідемії, бідність, раціональне використання природних ресурсів [12]. Змінюється роль держави і в соціальному житті. Сьогодні держава орієнтується на забезпечення потреб особистості, охорону її прав, узгодження інтересів різних соціальних, етнічних та інших груп суспільства.

Процеси глобалізації призводять до радикальної зміни позицій національних держав. Зростає кількість недержавних суб'єктів (глобальних міждержавних та міжнародних об'єднань), яким держава передає частину своїх функцій. Обмежується влада національного уряду, держава в цілому як сукупність органів стає зовсім не обов'язковою, відповідно уряди мають все менше можливостей управляти своїми корпораціями [3, с. 73]. І в результаті цього держави втрачають свою національну ідентичність. Ослаблення національно-державного суверенітету й надалі триватиме і потребуватиме створення і розширення можливостей політичної дії на наднаціональному рівні.

Безумовно, падіння ролі національних держав і ослаблення їхнього суверенітету пов'язане з бурхливим

розвитком сфери наднаціональних, або глобальних, відносин, викликаних цілим рядом причин й обставин. На думку німецького соціолога У. Бека, серед головних чинників, що підтримують феномен глобальності, можна виділити: 1) розширення географії й наростаючу щільність контактів у сфері міжнародної торгівлі й фінансових ринків; 2) триваючу інформаційну й комунікаційно-технологічну революцію; 3) популяризацію вимог дотримання прав людини; 4) глобальний характер розвитку інфраструктури масової образотворчої культури; 5) посилення ролі у світовій політиці транснаціональних гравців (концернів, МНПО, ООН і т. д.); 6) глобалізацію злиденності; 7) повсюдне руйнування навколишнього середовища; 8) сплеск транскультурних конфліктів на місцях [2, с. 51].

На думку Е. Шибаєвої, "питання про наднаціональність міжнародних організацій — це питання про співвідношення суверенітету держав-членів організації з повноваженнями створеного ними внутрішньоорганізаційного механізму" [8, с. 80].

Л. Крам, Д. Дінан та Н. Нугент вважають, що "наднаціональність передбачає існування політичної влади над чи окрім рівня національної держави, наявність деякої ступені її автономії від національних урядів. А оскільки держави-члени ЄС, створюючи наднаціональний орган, делегували йому повноваження у вирішенні ряду завдань, це створює деякі обмеження суверенітету або влади держав-членів" [11, с. 23].

Як відзначив Р. Даль, розширення сфери наднаціональної діяльності зводить до можливості громадян держави вирішувати життєво важливі для них проблеми через свої національні засоби правління. У свою чергу, в міру цього, "системи правління окремих країн зводяться до місцевих" [5, с. 485].

Ту ж тезу проводить і російський соціолог Н. Покровський, який відзначає, що посилення "позанаціональних сил" призводить до перехоплення частини представницьких повноважень національних держав. Поряд із цим "глобальні спільноти" не можуть вникати в рішення всіх місцевих (локальних) проблем і цю функцію делегують національним урядам. Таким чином, робить висновок соціолог, "в обслуговуванні локальних потреб" саме й полягає "нова місія" національних держав [10, с. 57].

Ще простіше охарактеризував нову роль держави С. Переслєгін: "Сучасна держава деактуалізується: вона починає відігравати роль регіональної філії якоїсь граничної корпорації" [9, с. 415].

Отже, глобалізація веде до серйозних змін у політичній і культурній сфері. Ці зміни безпосередньо зачіпають, хоча й різною мірою, всі національні держави.

Залучення національних держав у глобальну економіку повсюдно породжує явище, яке експерти описують у термінах звуження, ослаблення, девальвації суверенітету. Нації-держави не мають ресурсів, достатніх для того, щоб будувати свою політику безвідносно до ситуації на світовому фінансовому ринку. Вартість операцій, що здійснюються на цьому ринку за один день, перевищує, за деякими винятками, річний бюджет будь-якої держави. Теоретично біржові спекулянти можуть обвалити курс тієї чи іншої національної валюти за кілька годин.

У тій мірі, в якій держави зацікавлені в розвитку своєї економіки, вони зацікавлені в іноземних капіталовкладеннях. Це означає, що державам доводиться брати курс на створення "сприятливого інвестиційного клімату", що рідко узгоджується з курсом на підвищення рівня життя їхніх власних громадян.

Зі збільшенням глобальної взаємозалежності переживає девальвацію як економічний, так і політичний суверенітет, хоча різні суб'єкти порушені цим процесом у різній мірі.

Розвиток євроінтеграції в бік її посилення, особливо зважаючи на спробу запровадження Конституції ЄС та підписання Лісабонського договору, дозволяє побачити наявність стійкої тенденції, з одного боку, щодо послідовного самообмеження держав-членів ЄС у обсязі здійснюваних суверенних прав, а з іншого — набуттям ЄС дедалі більше ознак наддержавного утворення. Аналіз сучасного стану державного суверенітету держав-членів ЄС дозволяє зробити висновок, що при збереженні формально-юридичного (політико-правового) аспекту державного суверенітету одночасно відбувається поступове обмеження матеріальних можливостей його прояву, що виражається в делегуванні державами суверенних прав ЄС [13, с. 123].

З однієї сторони держави-члени самі пішли на обмеження своїх суверенних прав у зв'язку з членством у ЄС, що знайшло своє відображення у Основних законах та правових актах країн. Так, ідеться про передачу суверенних повноважень (Німеччина), передання федеральних повноважень (Австралія), передання повноважень, що ґрунтуються на конституції (Іспанія), передання прав парламенту щодо ухвалення рішень (Швеція), делегування повноважень, наданих конституцією органам влади (Данія), тимчасове надання повноважень, передбачених конституцією щодо всіх гілок влади (Люксембург), надання визначеного повноваження (Бельгія), надання законодавчих, виконавчих та судових повноважень (Нідерланди), обмеження суверенітету (Італія). Конституція Греції (п. 2 ст. 28) визначає умови надання повноважень міжнародним організаціям, передбачених нею, та обмеження (п. 3) національного суверенітету [8, с. 80].

У зв'язку з тим, що національна держава більше не гарантує колишнього рівня безпеки, втрачена ефективність управління національних урядів, їх спроможність повноцінно контролювати власну територію, констатується криза лояльності як продукту обміну між державою і громадянином, а також його підзвітності державній владі. Багато сучасних науковців навіть стверджують, що у майбутньому поняття національно-державної належності стане менш важливим. Особливо для тих людей, які пов'язані з кількома державами подвійним громадянством тощо [7].

З іншого боку, державний суверенітет країн-членів ЄС виявляється підірваним регіональною політикою, що здійснюється цією структурою. Основним гаслом останніх часів у ЄС стає: "ЄС: від Союзу країн до Союзу регіонів" [1, с. 122]. Таким чином, вирішення проблем територіальних складових країн-членів ЄС переміщується на загальноєвропейський рівень, і регіональний розвиток здійснюється в інтересах гармонійного розвитку об'єднання, а не кожної окремої країни. Це підтверджує і створення Комітету регіонів ЄС, який не лише роз-

глядає та пропонує шляхи вирішення проблемних питань місцевого та регіонального розвитку, а й активно впливає на процес прийняття рішень головними інститутами ЄС, консультує регіональні самоврядні структури управління. Комітет складається з 222 представників (Франція, ФРН, Італія, Велика Британія мають по 24 представники; Іспанія — 21; Австрія, Греція, Нідерланди, Португалія, Швеція — по 12; Данія, Фінляндія, Ірландія — по 9; Люксембург — 6). Членами Комітету є представники (керівники) органів регіонального та місцевого управління — обрані або призначені, що пропонуються Раді ЄС національними урядами і мають бути одноставно затверджені рішенням Ради ЄС. Водночас після затвердження складу всі члени Комітету позбавляються зобов'язань з боку національних урядів і діють в інтересах усіх регіонів Європейського Союзу [1, с. 125].

Регіональна політика Європейського Союзу здійснюється не лише у відношенні до своїх членів, але й до регіонів, що є прикордонними для ЄС. Починаючи із 1958 року, відбувається створення єврорегіонів — із державних, транскордонних регіональних асоціацій, що охоплюють прикордонні області і розвиваються за погодженими планами та проектами [1, с. 126]. До складу цих єврорегіонів долучаються як регіони країн-членів ЄС, так і прикордонні території інших європейських держав. Тому можна говорити і про вплив на внутрішню політику держав — не членів ЄС з боку цього об'єднання. Найгіршим результатом такої діяльності може стати переорієнтація окремих компонентів цих держав на зовнішню взаємодію як таку, що має більш суттєвий економічний ефект.

На підтвердження цього виступають і данні соціологічних досліджень проведені у двадцяти країнах з розвинутою демократією, наприкінці ХХ століття, які засвідчили, що значна частина, а в деяких випадках, і більшість громадян не мають "ніякої довіри" або мають "слабку довіру" до основних інститутів і організацій політичного режиму: партій, уряду, парламенту, вищої адміністрації, судів, армії, поліції, тощо [6, с. 85]. Г. Белов пише, що з підвищенням рівня освіченості та інформованості людей стає все важче приховати нездатність держави виконувати свої функції. У результаті посилюється відчуження громадян від держави, поглиблюється недовіра до неї. Упевненість у безнадійній корумпованості держави характерно, зокрема, для країн Латинської Америки, населення яких почасті бачить у політиках найбільших ворогів демократії [4, с. 46].

Отже, послаблення зв'язків між громадянами і державою в умовах глобалізації призводить до "розхитаності" діяльності самої держави та створює можливість для утворення нових форм суспільства, де зростає значення субнаціональних і транснаціональних лояльностей та ідентичностей.

ВИСНОВКИ

Через множинність політичних проблем, що виникають у внутрішньому житті держав, національні уряди не можуть ефективно виконувати свої функції. Йдеться насамперед про соціальні, політичні, етнічні, міграційні та інші проблеми. Сьогодні значна їх частина не може бути вирішена без врахування думки міжнародної спільноти. Тому що безпека громадян їх добробут ба-

гато в чому залежать від діяльності міжнародних інститутів. Однак і роль держав в світі сьогодні достатньо важлива, вони залишаються основними суб'єктами внутрішньо національної економічної політики, координують її напрями, які стосуються спільних блокових інтересів, приймають участь у міжнародних економічних організаціях. Залишаються самостійним суб'єктом у світовому економічному і політичному просторі.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Подальшого вивчення потребують процеси, що пов'язані з утворенням наднаціональних інститутів і перехід у їхню компетенцію цілого ряду політичних, економічних, соціальних функцій, виконуваних раніше органами національних держав.

Література:

1. Баштанник В. Регіональна політика Європейського Союзу / В. Баштанник // Вісник УАДУ. — 2000. — №3. — С. 122—130.
2. Бек Ульрих. Национальное государство утрачивает суверенитет // Сумерки глобализации: Настольная книга антиглобалиста: сб. — М.: ООО "Издательство АСТ: ЗАО НПП "Ермак", 2004. — С. 46—53.
3. Войтович Р. Місце, роль та функції національної держави в контексті сучасних глобалізаційних процесів / Р. Войтович // Вісник Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. — 2004. — № 2. — С. 70—81.
4. Глобализация. Модернизация. Россия: Круглый стол // Полис. — 2003. — №2. — С. 46.
5. Даль Р. Демократия и ее критики / Пер. с англ. под ред. М.В. Ильина. — М.: РОССПЭН, 2003. — 576 с.
6. Доган М. Эрозия доверия в развитых демократиях // Мировая экономика и международные отношения. — 1999. — №5. — С. 85—93.
7. Линклейтер Э. К постсуверенному политическому пространству [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://poli.vub.ac.be/publi/etni-3/linklater.htm>
8. Микієвич М.М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки / М.М. Микієвич: Монографія. — Львів, 2005. — 416 с.
9. Переслегин С.Б. Самоучитель игры на мировой шахматной доске. — М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2006. — 619 с.
10. Покровский Н. В зеркале глобализации // Сумерки глобализации: Настольная книга антиглобалиста: сб. — М.: ООО "Издательство АСТ: ЗАО НПП "Ермак", 2004. — С. 57.
11. Хохлов И.И. Наднациональность в политике Европейского Союза / И.И. Хохлов. — М.: Международные отношения, 2007. — 160 с.
12. Чубко Т.П. Глобалізація: поняття, вплив на сучасні державу і право / Т.П. Чубко // Форум права. — 2010. — № 1. — С. 396—405. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10htpdip.pdf>
13. Яковюк І. Державний суверенітет національних держав у складі Європейського Союзу: проблеми визначення / І. Яковюк // Вісник академії правових наук України. — 2004. — №3. — С. 114—126.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2013 р.